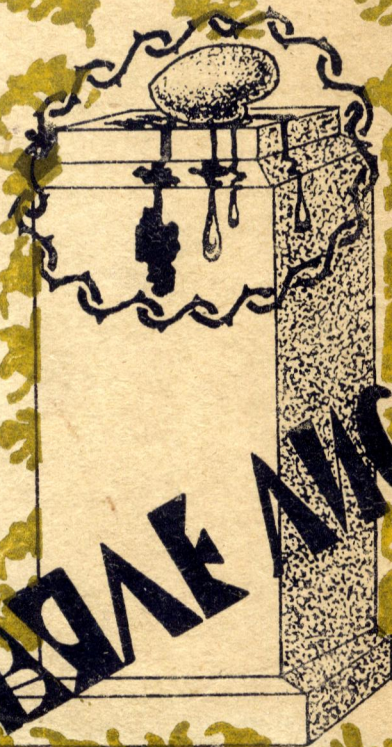

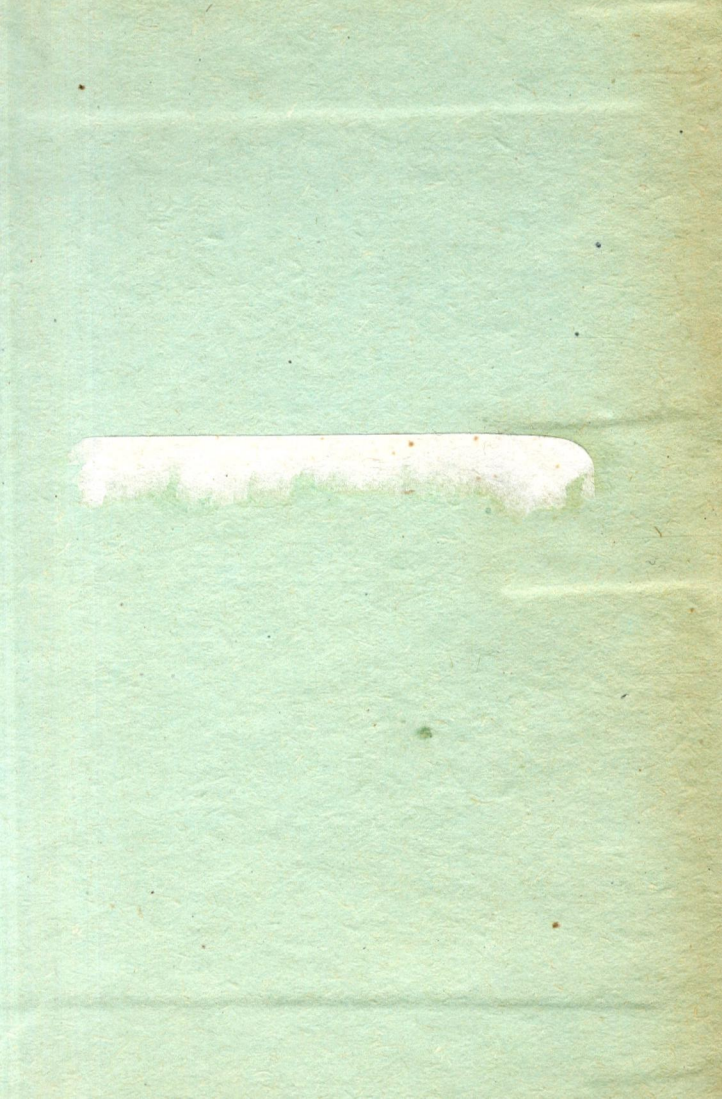
ІВАН ФРАНКО

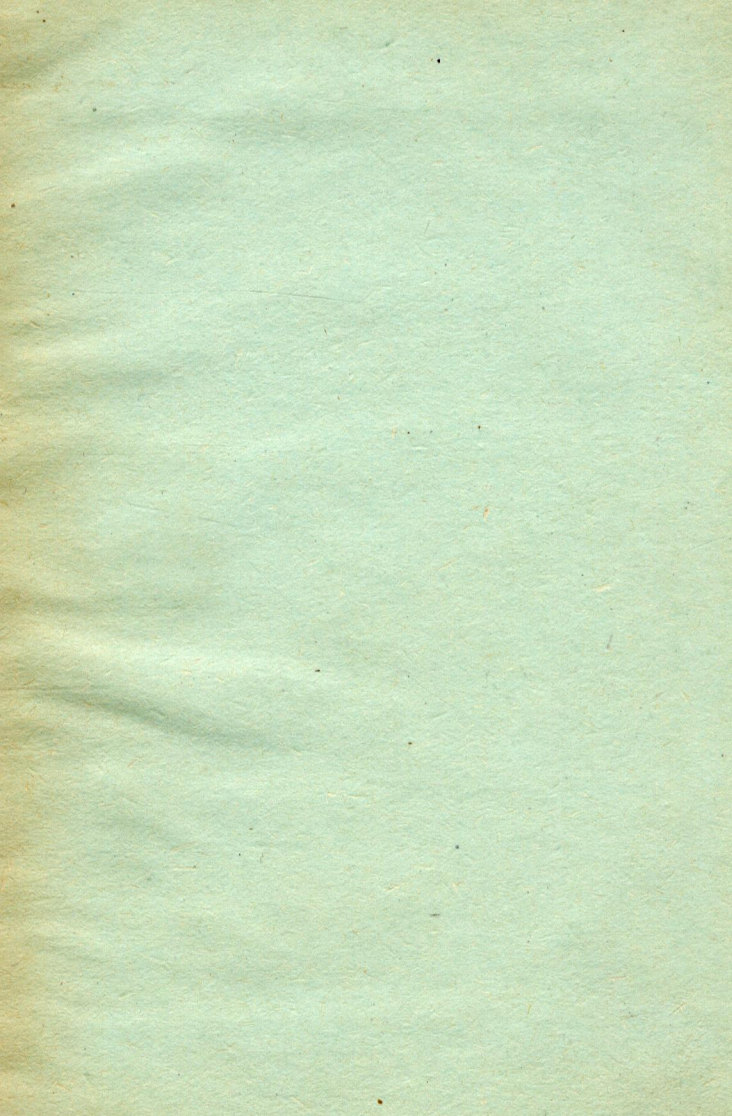

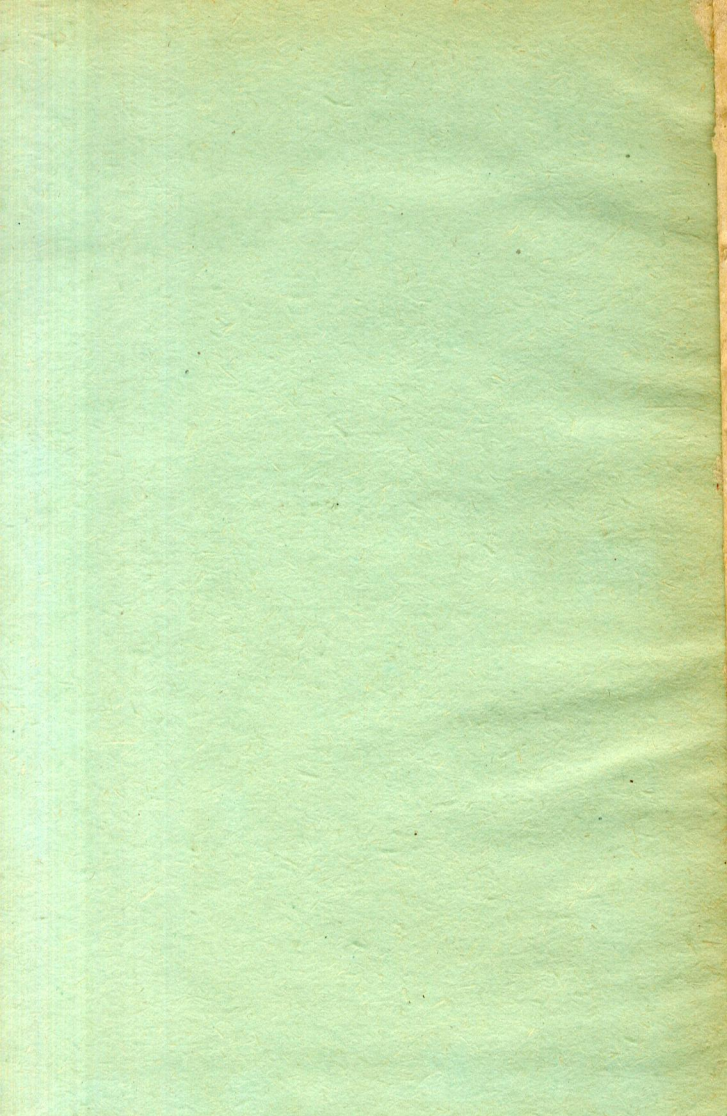
ЗІБІДЛЕ МІСТА

ДУС

І. Л. МОСКАЛЕНКО.

ОБКЛАДИНКА
ХУД. П. МОСКАЛЕНКА

Ф

ІВАН ФРАНКО

ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ

ЛІРИЧНА ДРАМА

~~41348~~

КООПЕРАТИВНЕ РУХ ВИДАВНИЦТВО
ХАРКІВ—1927

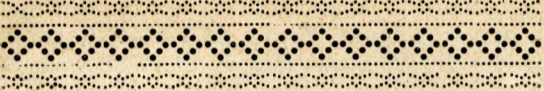
Львівська Філія
Бібліотеки АН УРСР

492.02
ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 31798

1922

II
13-591

Φ

Герой цих віршів, той, що в них виявляє своє „я“ — небіжчик. Був це чоловік слабої волі та буйної фантазії, з глибоким чуттям, та мало здібний до практичного життя.

Доля звичайно кепкує над такими людьми. Здається, що сил, здібности, охоти до праці у них багато, а проте вони ніколи нічого путнього не роблять, ні на що велике не зважуються, нічого в житті не діб'ються. Самі їх пориви не видні для стороннього ока, хоч безмірно болючі для них самих. От тим то, вичерпавши сили в таких поривах, вони звичайно застрягають десь у якимсь темнім куті суспільного життя і токанять день по-за день, заваджають собі й иншим. Герой цих віршів скінчив трохи щасливіше: раз у своїм життю він здобувся на рішучий крок і пустив собі кульку в лоб.

Причина цієї несподіваної рішучости нікому не була відома, бо мій бідний приятель не мав звичаю нікому говорити про свою особу, про свої плани, надії або терпіння. Тільки кілька місяців по його смерті випадком дістався мені в руки його дневник — пом'ятий та поплямлений зшиток, писаний прихапцем, ночами.

Я неохітно взявся читати його й довго мучився, поки дочитав до кінця. Дневник писаний був безладно; були це переважно ліричні оклики, зідхання, прокляття та бичовання себе самого, а оповідання про факти дуже мало. Я вирозумів лише стільки, що небіжчик влюбився був у якусь панночку, дістав від неї коша (видно, розумна панночка була, знала, який муж їй непотрібний), а потім мучився своєю любов'ю довгі літа, поки його улюблена не вийшла заміж. Тоді він покінчив із собою.

Виміркувавши оцю фактичну основу дневника, я почав уважніше прочитувати поодинокі його частини. Багато там було недотепної мазанини, багато немудрого філософування та незрозумілих докорів, — та серед тої половини попадалися місця повні сили й виразу безпосереднього чуття, місця такі, в котрих мій покійний приятель, хоч загалом не сильний у прозі, видобував із своєї душі правдиво поетичні тони. Оці місця робили на мене сильне вражіння. Вдумуючися в ситуацію, в духовий настрій автора дневника, я пробував передати ті місця віршованою мовою і пускаю їх оце в світ.

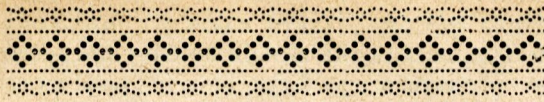
По що? Чи варто було трудитися, щоб пустити в світ пару жмуків зів'ялого листа, вкинути в круговорот нашого сучасного життя кілька крапель, затроєних песимізмом, а радше безнадійністю, розпукою та безрадістю? У нас і без того цього добра так багато! Та хто його знає — думалося мені — може це горе таке як віспа, котру лічать вщиплюванням віспи? Може образ мук і горя хорої душі вздо-

ровить деяку хору душу в нашій суспільності? Мені пригадався Гетевий Вертер і пригадалися ті слова, які Гете написав на екземплярі цієї своєї книги, посилаючи її одному своєму знайомому. З тими словами і я подаю оце вірші нашому молодому поколінню:

Sei ein Mann und folge mir nicht nach! ¹⁾

¹⁾ Будь мужньою людиною і не йди моїм слідом.

Переднє слово до другого видання

Чотирнадцять літ після появи „Зів'ялого листя“ запотребилося друге видання цієї збірки ліричних пісень, найсуб'єктивніших із усіх, які появилися у нас від часу автобіографічних поезій Шевченка, та при тім найбільш об'єктивних у способі мальовання складного, людського чуття. Неможу сказати, щоб тодішня літературна критика гаразд розуміла інтенції та характер моєї збірки. Найпросторіше писання про неї Василя Щурата в „Зорі“ силкувалося осудити її, як прояв зовсім зайвого в нас песимізму. Не тільки сам я, але — це стало мені відомо зараз тоді — також значна часть публіки зовсім инакше зрозуміла ті поезії, і я надіюся, що й теперішнє покоління знайде в них не одно таке, що відгукнеться в його душі зовсім не песимістичними тонами.

Пускаючи до друку це друге видання, я, де можна, поробив язові поправки, хоч це не скрізь було можливе. Не потребу, здається, додавати, що прозова передмова до першого видання, яка й тут друкується без зміни, також не більше, як літера-

✓ турна фікція. Давати ключ до пояснення поодиноких із тих віршів не бачу потреби; мені здається, що й без автобіографічного ключа вони мають самостійне літературне значіння.

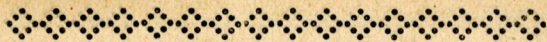
Іван Франко

Львів, 10 падолиста 1910 р.

ПЕРШИИ ЖМУТОК

1886 — 1893

I

По довгім, важкім отупінню
Знов тріскає хвиля пісень,
Неначе з під попелу разом
Язиками блимне вогень¹⁾).

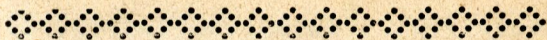
Що щастям, спокоем здавалось,
Те попелу тепла верства;
Під нею жаги і любови
Не згасла ще іскра жива.

Не згасла ще, тліла, ятрилась
Помимо сліз моїх роси;
Та вітер повіяв і попіл розвіяв —
Тепер ти вогонь той згаси!

Ні, годі! Не буду гасити!
Най бухає грішний вогень!
І серце най рветься, та вільно най ллється
|| Бурливая хвиля пісень!

¹⁾ Провінціялізм — вогонь.

II

Не знаю, що мене до тебе тягне,
Чим вчарувала ти мене, що все,
Коли погляну на твоє лице,
Чогось мов щастя й волі серце прагне.

І в грудях щось метушиться, немов
Давно забута згадка піль зелених,
Весни і квітів — молода любов
З обійм виходить гробових, студених.

Себе я чую сильним і свобідним,
Мов той, що вирвався з тюрми на світ;
Таким веселим, щирим і лагідним,
Яким я був за давніх, давніх літ.

І по при тебе йдучи, я дрожу,
Як перед злою не дрожав судьбою;
В твоє лице тривожно так гляджу, —
Здається, ось-би впав перед тобою.

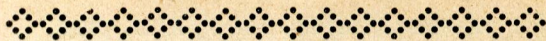
Як-би ти слово прорекла мені,
Я-б був щасливий наче цар могучий,
Та в серці щось порвалось-би на дні,
З очей-би сліз потік поллявся рвучий.

Не знаємось, ні брат я твій, ні сват,
І приятнь мусила-б нам надокучить,
В житті мабуть ніщо нас не сполучить,
Роздільно нам прийдеться і вмирать.

Припадком лиш нераз тебе видаю
На мене-ж певно й не зирнула ти;
Та прецінь аж у гріб мені — се знаю —
Лице твоє прийдеться донести.

рабчук Якованич

III

Не боюсь я ні бога, ні біса,
Маю серця гіпотeku¹⁾ чисту;
Не боюся я й вовка із ліса,
Хоч не маю стрілецького хисту.

Не боюсь я царів, держилюдів,
Хоч у них є салдати й гармати;
Не боюсь і людських пересудів,
Що потраплять і душу зламати.

Навіть гнів твій, дівчино-зірничко,
Не лякає мене ні крихітки:
Я люблю те рум'янеє личко
І розіскрені очі красітки.

Лиш, коли на те личко чудове
Ляже хмарою жалісна туга,
І болюще дрожання нервове
Ті усточка зціпить як шаруга,

¹⁾ Гіпотeka — ствердження власности на майно, напр., землю. Коли власник затыгає борг, то цей борг записується в гіпотечні книжки і означає, що власність (гіпотeka) задовжена, коли віддає борг, значить гіпотeka чиста.

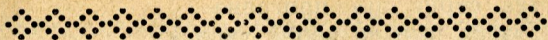
І докір десь у горлі пропаде,
У знесиллі опустяться руки,
І благає підмоги, поради
Прощибавчий погляд розпуки,—

От тоді моє серце стискає
Мов кліщами холодна тривога:
Біль німий мене більше лякає,
Ніж всі громи й злих сил перемога.

Львівська Філія
Бібліотеки АН УРСР

10-4-72
Львівська бібліотека
АН УРСР
№ 31 798

V

Раз зійшлися ми случайно,
Говорили кілька хвиль —
Говорили так звичайно,
Мов краєни, що нечайно
Здиблються з-за трьохсот миль.

Я питав про щось такеє,
Що й не варт було питать,
Говорив щось про ідеї —
Та зовсім не те, не тее,
Що хотілося сказать.

Звільна, стиха ти, о, пані,
І розсудно річ вела;
Ми розстались мов незнані,
А мені ти на прощанні
І руки не подала.

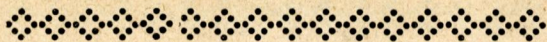
Ти кивнула головою,
В сінях скрилася як стій;
Я - ж мов одурілий стою
І безсильний за тобою
Шлю в погоню погляд свій.

Чує серце, що в тій хвилі
Весь мій рай був тут-отсе!
Два-три слова щирі, милі
І гарячі, були-б в силі
Задержать його на все.

Чує серце, що програна
Ставка вже не верне знов...
Щось щемить в душі, мов рана:
Се блідая, горем п'яна,
Безнадійная любов.

Густинь скажало, що шифру
Берташова

VI

Так, ти одна моя правдивая любов
Та, що не суджено в житті їй вдовольнитися;
Ти найтайніший порив той, що бурить кров,
Підносить грудь, та ба — ніколи не спов-
ниться.

Ти той найкращий спів, що в час віт-
хнення сниться,
Та ще ніколи слів для себе не знайшов;
Ти славний подвиг той, що я-б на нього
йшов,

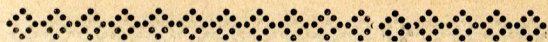
Коб віра сильная й могучая десниця.

Як згублену любов, несповнене бажання,
Невиспіваний спів, геройське поривання,
Як все найвищеє, чим душу я кормлю,

Як той вогонь, що враз і гріє й пожирає,
Як смерть, що забива й від мук ослобоняє,
Отак, красавице, і я тебе люблю.

Як сила любові!

VII

Твої очі, як те море
Супокійне, світляне:
Серця мого давнє горе
Мов пилінка в них тонé.

Твої очі, мов криниця
Чиста на перловім дні,
А надія, мов зірниця,
З них проблискує мені.

Надїя проблискує в мені

VIII

„Не надійся нічого“.

Як ти могла сказати це так рівно,
Спокійно, твердо? Як не задрожав
Твій голос в горлі, серце в твоїй груді
Биттям тривожним не зглушило ті
Слова страшні: „Не надійся нічого!“

Не надійся нічого! Чи ти знаєш,
Що ті слова — найтяжча провина,
Убийство серця, духа і думок
Живих і ненароджених? Чи в тебе
При тих словах не ворухнулась совість?

Не надійся нічого! Земле мамо!
Ти світе ясний! Темното нічна!
Зірки і люди! Чим ви всі тепер?
Чим я тепер? О, чом не пил бездушний?
Чом не той камінь, не вода, не лід?

Тоді-б не чув я пекла в своїй груді
І в мізку моїм не вертів-би нор
Червяк неситий, кров моя кипуча
В гарячці лютій не дзвонила-б вічно
Тих слів страшних: „Не надійся нічого!“

Та ні, не вірю! Злуда, злуда все!
Живущої води в напій мені
Ти долила, а жартом лиш сказала,
Що це отрута. Бо за що-ж-би ти
Могла вбивать у мене душу й тіло?

Ні, ні, не вірю! В хвилю ту, коли
Уста твої мене вбивати мали, —
Лице твоє бліде, тривожні очі,
Вся стать твоя тримтяча мов мімоза,
Все мовило мені: „Не вір! Не вір!“

Ти добра, щира! О, не ошукаєш
Мойого серця гордості лускою!
Я зрозумів тебе! Ти добра, щира!
Лиш бурі світа, розчаровань муки
Заволокли тебе оцим туманом.

І в серці своїм знов я чую силу
Розсіяти туман той, теплотою
Чуття і жаром думки поєднати
Тебе з життям — і в відповідь тобі
Я кличу: „Надійсь і кріпись в борбі!“

IX

Я не надіюсь нічого
І нічого не бажаю —
Щож, коли жию і мучусь,
Не вмираю!

Щож, коли гляджу на тебе
І не можу не глядіти,
І люблю тебе! Куди-ж те
Серце діти?

Усміх твій неначе сонце
Листя покріпля зелене,
А з'їдає штучну краску —
Смійся з мене!

Я не надіюсь нічого,
Але як бажання сперти?
Не бажать життя живому,
Тільки смерти?

Жиймо! Кожне своїм шляхом
Йдім, куди судьба провадить!
Здиблемось колись — то добре,
А як ні — кому це вадить?

любов поку

Х

Безмежнєє поле в сніжному завою,
Ох, дай мені обширу й волі!
Я сам серед тебе, лиш кінь підо мною,
І в серці нестерпнії болі.

Неси-ж мене, коню, по чистому полю,
Як вихор, що тутка гуляє,
А чень¹⁾ утєчу я від лютого болю,
Що серце моє розриває.

¹⁾ Чень—може.

XI

Як на вулиці зустрінеш,
То мене обходиш ти.
Добре робиш! Спільним шляхом
Не судилось нам іти.

Иди направо, я наліво
Шлях верстатиму в тумані,
І не здиблемось ніколи,
Як дві краплі в океані.

Як в дорозі здиблю горе,
Що тобі несе удар,
Сам його до себе справлю
І прийму його тягар.

А як щастя часом схоче
В мою хату загостить,
Я його до тебе справлю,
Най голубочком летить.

Що мені без тебе щастя?
Звук порожній і мана!
Що мені без тебе горе?
Щезла і йому ціна.

Наче крапля в океані
Розпливусь я, потону;
Ти гуляй на сонці, пані,
Я-ж спадатиму ік дну.

XII

Не минай з погордою
І не смійсь, дитя!
Може в тім осміянім
Суть твого життя.

Може в тім зневаженім
Твого щастя карб.
Може в тім погордженім
Є любови скарб.

Може сміх твій нинішній,
Срібний та дзвінкий
Стане в твоїй пам'яті
За докір гіркий.

XIII

Я нелюд! Часто, щоб зглушить
У серці люту муку,
Я чистий образ твій убить
Здіймав преступну руку.

Я з вулиці болото брав,
Каміння кременисте,
І кидав ним у образ твій,
В лице твоє пречисте.

Я мов безумний лютував,
Мов п'яний у нетямі,
Хоч чув, що власне серце рвав
Злочинними руками.

Та як минув скажений дур,
Я чувсь брудний, недужий,
А образ твій яснів з душі,
Мов сонце верх калюжі.

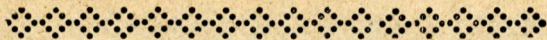
XIV

Неперехідним муром поміж нами
Та доля стала! Мов два судна, море
Розносить нас між двома берегами,
Моя ти ясна, непривітня зоре!

Ще здалека тебе мій слідить зір.
Твій свіжий слід я рад-би цілувати
І душу тим повітрям напувати,
Що з твоїх уст переплива в простір.

Та щезла ти! Мов в лісі без дороги
Лишився я. Куди тепер? За чим?
Підтяті думи, не провадять ноги,
А в серці холод... Дим довкола, дим!..

XV

Нераз у сні являється мені,
О, люба, образ твій, такий чудовий,
Яким яснів в молодощів весні,
В найкращі хвили свіжої любови.

Він надо мною хилиться, страшні
Полошить мари... З трепетом, без мови
Я в тії очі знов гляджу сумні,
Що жар колись ятрили в моїй крові.

І на моє бурливе серце руку
Кладе той привид, зимну як змія,
І в серці втишує всі думи й муку.

Шак

На привид тихо, не змигнувши, я
Гляджу. Він хилиться, без слів, без згуку
Моргає: „Цить! Засни! Я смерть твоя!“

XVI

Похорон пані А. Г.

Так сталось! В труні металевій нині
Ота рука проклятая спочила,
Що ген-то, в добрій чи лихій годині
Нас розлучила.

Я бачив, як її зашрібували,
Вложили в склеп і привалили камінь,
Цементом заліпили й прикопали —
Значить, і амінь.

А ти стояла зблизька у жалобі,
Заплакана, хоч сльози ті лиш з ока
Текли, чуття-ж не зрушило зглибока
Те, що в тім гробі.

Ще душно, я-ж стояв увесь холодний
Близь тебе й німо на цей гріб дивився,
Мов хмара з вітром, так в уяві бився
Засуд народній;

Хто вбив живу душу й перед смертю
За вбийство смертну не відтерпів муку,
Той по смерті з могили розпростерту
Простягне руку.

І з твоїх сліз, з лиця твого блідого,
З очей, що скрились у важку жалобу,
Я хтів дійти, чи та рука померша
Простягнесь з гробу?..

XVII

Я не кляв тебе, о, зоре,
Хоч як сильно жаль мій ріс;
Насміх твій і власне горе
Я терпливо переніс.

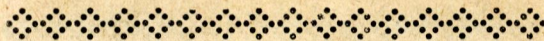
Та боюсь за тебе дуже,
Бо любов, то мстивий бог:
Як одно її зневажить,
Любить мститися на обох.

Як сміючись ти вбивала
Чистую любов мою,
Чи ти знала, що вбиваєш
Все, чим в світі я живу?

Чи ти знала, що руйнуєш
Щастя власного підклад,
Те, чого життя так мало
Звикло всякому вділять?

Чи ти знала, що небавом,
От мов раз махнуть пером,
Ти нераз заплачеш гірко
За потоптаним добром?

XVIII

Ти плачеш. Сліз гірких потоки
На твоєму лиці блідому
Лишають слід свій — неглибокий,
Та замітний вже оку мому.

Ти плачеш. Ти, що відіпхнула
Любов мою як сиротину,
Тепер надармо просиш, ловиш
Любови хоч-би крапельину.

Твоєю дивною красою
Надармо всіх маниш ти к собі:
Це труп убитої любови
Не допуска любови к тобі.

І марно линуть, марно гинуть
Літа найкращі, молодії!
Ти пам'ятник живий, небого,
На гробі власної надії.

XIX

Я не жалуюсь на тебе, доле:
Добре ти вела мене, мов мати.
Та-ж де хліб родити має поле,
Мусить плуг квітки з корінням рвати.

Важко плуг скрипить у чорній скибі
І квітки зідхають у сконанню...
Серце рвесь, уста німі, мов риби,
І душа вглибляєсь в люту рану.

А ти йдеш з сівнею й тихо сієш
В чорні скиби і незрослі рани
Нове сім'я, новії надії,
І вдихаєш дух життя рум'яний.

XX

Привид

Холодна ніч. Спокійно, важко, звільна
На місто сніг вогкий паде й паде;
З густої тьми журба якась могильна
Вихилює лице своє бліде.

Лямпи горять. Колеса світлянії
Довкола них тісняться, меркотить
Кривавий блиск. Неначе сонні мрії
Фіякри мигають і гинуть вмиль.

На тротуарах ще прохожих сила:
Циліндри, шуби, модні боа дам
І драні лахи — різнобарвна хвиля
Пливе, гуде, зіпреться тут і там.

І я в юрбі сумний і самотній
Пливу безвладно, щоб від власних дум
Втекти — та невідступний і глибокий
У серці все повзе зо мною сум.

І наче той, що тоне і в знесиллі
Шукає гілки, корня, стебельця, —
Так я між лиць тих в пестрій люду хвилі
Шукаю широ-дружного лица.

І враз я здеревів і стрепенувся,
Щось горло стисло, в груді сперло дух...
Втікати бажав та не поворухнувся,
Мов оглушив мене важкий обух.

То не обух! То йшла передо мною
Висока постать, пряма та струнка.
Оглянулась, хитнула головою,
Моргнула на прохожого панка.

Оглянулась ще раз. Великі очі,
Глибокі, темні мов та чорна ніч,
Зустрілись з моїми й в бездонній ночі
Пропали. Двоє їх спішило пріч.

А я стояв мов стовп. Юрба юрбою
Мене тручала, штовхала раз в раз,
Та я не чув ні холоду, ні болю,
Мов огник свідомости в мізку згас.

„Вона!“ Із уст одно те слово присло,
Та в нім була магічна міць страшна!
Мов камінь млиновий, за шию тисло
Мене одно це словечко: „Вона!“

Вона, ця гарна квітка „сон царівни“,
Котрої розквітом втішався я,
Котрої запах був такий чарівний,
Що й досі п'яна ним душа моя!

Вона, котрій я все бажав віддати,
Ввесь скарб душі, всі думи, всі чуття,
Котрої слід я рад був цілувати,
В котрій вбачав красу і ціль буття.

Та, що мене одніським словом своїм
Могла героєм, генієм зробить,
Обдарувать надією й спокоєм,
Заставить все найвищеє любить,—

Та, що в руці від раю ключ держала,
Вона його закинула в bagno,
І чарівного слова не сказала...
Чи хоч в душі гризе її воно?

Не словом — рухом, поглядом холодним
Мене зіпхнула в темний рів без дна.
Лечу!.. Валюсь! Та там внизу, в безодні
Хто се пропащий, стоптаний? Вона!

Стій, привиде! Скажи, яка неволя
Тебе зіпхнула з радісних вершин?
Хто смів красу й пишноту сього поля
Втоптать в болото і з яких причин?

Чи голод, холод і сирітства сльози,
Чи та жага, що серце рве й скребе,
Що хилить волю, мов та буря лози,
На сей торг ганьби випхнула тебе?

Постій! Постій! Я вмію се відчути.
Моя любов не згасла ще, горить,
Зуміє райський ключ із дна добути,
Зуміє рай запертий отворить.

Не чує? Щезла з ним у пільмі ночі,
Лиш вид її прошиб мене як ніж.
О, щоб були мої осліпли очі,
Було-б в душі ясніш і спокійніш!

Відень, 6 падолиста 1892 р.

Епілог.

Розвійтеся з вітром, листочки зів'ялі,
Розвійтесь як тихе зідхання!
Незгоєні рани, невтишені жалі,
Завмерлеє в серці кохання.

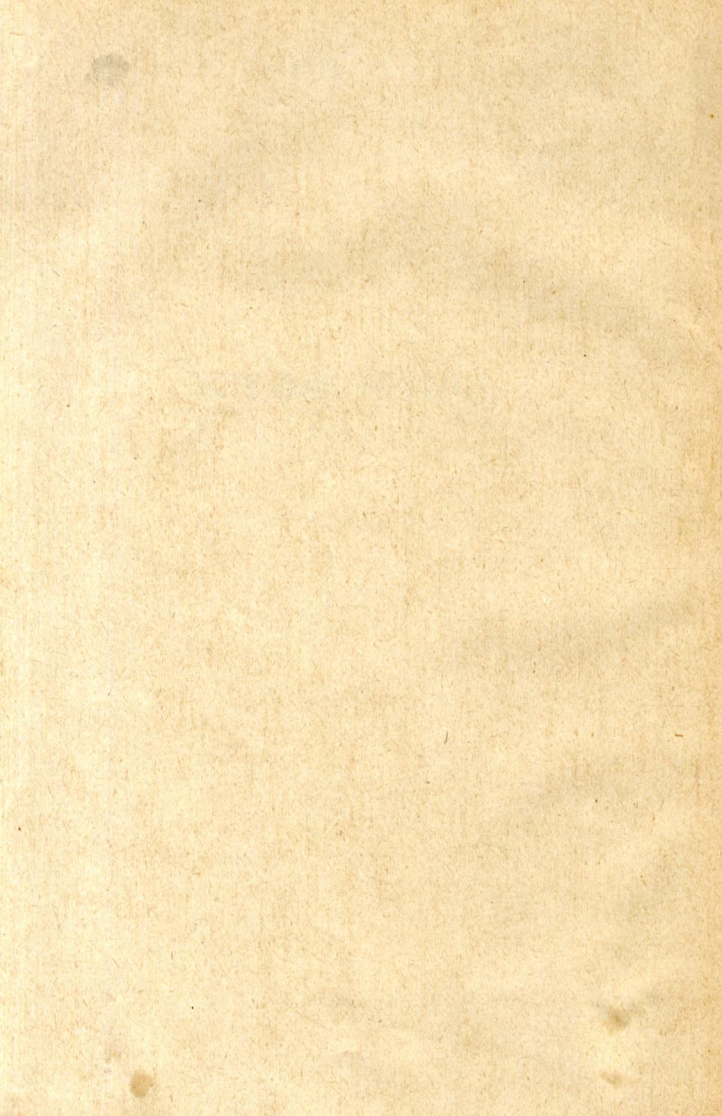
В зів'ялих листочках хто може вгадати
Красу всю зеленого гаю?
Хто визнає, який я чуття скарб багатий
В ті вбогії вірші вкладаю?

Ті скарби найкращі душі молодії
Розтративши марно, без тями,
Жебрак одинокий на зустріч не долі
Піду я сумними стежками.

ДРУГИЙ ЖМУТОК

1895

I

В Перемишлі, де Сян пливе зелений,
Стояв на мості я в важкій задумі,
Про тебе думав я, душе моя,
Про щастя те, що наче сонний привид
Явилось, всміхнулося і щезло,
Лишивши жаль по собі невмирущий.
І я згадав одно оповідання,
Що тут над Сяном від народу чув.

Зима була, замерз зелений Сян,
І по блискучім ледовім помості
Гладкий протерли шлях мужицькі сани.

Ось раз була неділя. В самий південь
Із церкви люди вийшли. Сяло сонце,
Іскрився сніг. Юрба народу вийшла
Над Сян, гули веселі розговори.

За Сяном ось на полі сніговому
Щось зачорніло, дзвоники бренчать,
Копита стукають о змерзлу землю,
І вчвал жене по втопаній дорозі
Препишна чвірка. Упряж дорога
Полискує до сонця; наче вихор,
Карета мчиться, з батога візник,
Мов з пістолета, лускає...

Сільський народ глядить на сю появу,
 Дивується. І хто се міг-би їхать?
 Ніколи тут ні чвірки, ні карети
 Такої не видали. Ні старі,
 Ні молоді придумати не можуть,
 Хто се так їде, відки й куди?

Ось чвірка, не спиняючись ні хвилі,
 На лід влетіла. Глухо застогнав
 Поміст хрустальний, дзвінко задудніли
 По нім копита кінські, заскрипів
 Замерзлий сніг під шинами коліс.
 І луснув з батога візник, мов вихор,
 Неслася чвірка.

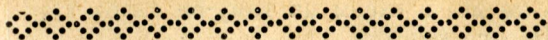
Та нараз посеред
 Ріки, де криє ледова кора
 Найглибший вир, щось хруснуло—лиш раз,
 Одніський раз щось хруснуло! Широкий
 Круг леду, мов обкroєний, подався,
 І чвірка, і карета, і візник,
 І що було в кареті, наче сон,
 Неначе ясний привид враз пропало.
 Лиш Сян забулькотів неначе д'явол,
 І облизався. Лиш зелена хвиля
 Широким валом хлюпнула верх леду
 І знов вернула в таємничу тоню,
 А чвірки, ні карети—ні сліду.

І не дізналися ніколи люди,
 Хто це так їхав, відки й куди.
 Ніхто за ними не питав ніколи,
 Ані в ріці ніхто останків жодних
 Не віднайшов. Коли-б один хто бачив
 Се диво, а не сотня свідків, сам він
 З часом собі-би вірить перестав,

Сам він з часом на тому-би спинився,
Що се був сон.

Се мого серця драма!
Як-би не ті літа важкої муки,
Пекучих болів, сліз і божевілля,
Глухої резигнації, скажених бунтів
Придавленого серця, то я сам,
Пригадуючи першу нашу стрічу
І той промінчик ясної надії,
Що блис мені тоді,—присяг-би нині,
Що се був сон, надсянська легенда.

II

Полудне.

Широкее поле безлюдне.

Довкола для ока й для вуха

Ні духа!

Ні сліду людей не видать...

Лиш трави, мов море хвилясте;

Зелене, барвисте, квітчасте,

І сверщики в травах тріщать.

Без впину

За річкою геть у долину

І геть аж до синіх тих гір

Мій зір

Летить і в тиші потопає,

У пахощах дух спочиває,—

У душу тепла доливає

Простір.

В тім — цить!

Яке-ж то тихеньке ридання

В повітрі, мов тужне зідхання

Тремтить?

Чи се моє власнеє горе?

Чи серце стріпалося хоре?

Ах ні! Се здалека десь тільки

Доноситься голос сопілки.

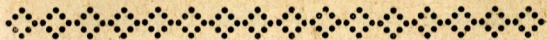
І ось

На голос той серце моє потяглось,

В тім раю без краю воно заридало
Без слів.

Тебе, моя зоре, воно спогадало
І стиха до строю сопілки
Поплив із народнім до спілки
Мій спів.

III

Зелений явір, зелений явір,
Ще зеленіша іва;
Ой, між усіми дівчатоньками
Лиш одна мені мила.

Червона рожа, червона рожа
Над усі квіти гожа;
Не бачу рожі, не бачу рожі,
Лиш її личка гожі.

Золоті зорі в небеснім морі
Моргають серед ночі,
Та над всі зорі внизу і вгорі —
Її чорнії очі.

Голосні дзвони, срібнії тони,
Слух у них потопає,
Та її голос — пшеничний колос,
Аж за серце хапає.

Широке море, велике море,
Що й кінця не видати,
Та в моїм серці ще більше горе:
Я на вік її втратив.

IV

Ой, ти, дівчино, з горіха зерня,
Чом твоє серденько — колюче терня?

Чом твої устонька — тиха молитва,
А твоє слово гостре, як бритва?

Чом твої очі сяють тим чаром,
Що то запалює серце пожаром?

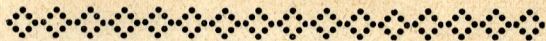
Ох, тії очі темніші ночі,
Хто в них задивиться, й сонця не хоче!

І чом твій усміх — для мене скрута,
Серце бентежить, як буря люта?

Ой, ти, дівчино, ясная зоре!
Ти мої радощі, ти моє горе!

Тебе видаючи, любити мушу,
Тебе кохаючи, загублю душу.

V

Червона калино, чого в лузі гнешся?

Чого в лузі гнешся?

Чи світла не любиш, до сонця не пнешся?

До сонця не пнешся?

Чи жаль тобі цвіту на радощі світу?

На радощі світу?

Чи бурі боїшся, чи грому з блакиту?

Чи грому з блакиту?

Не жаль мені цвіту, не страшно і грому,

Не страшно і грому,

І світло люблю я, купаюся в ньому,

Купаюся в ньому.

Та вгору не пнуса, бо сили не маю,

Бо сили не маю.

Червоні ягідки додолу схиляю,

Додолу схиляю.

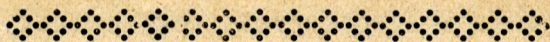
Я вгору не пнуса, я дубам не пара,

Я дубам не пара;

Та ти мене, дубе, отінив як хмара,

Отінив як хмара.

VI

Ой, ти дубочку кучерявий,
Ой, а хто-ж тебе скучерявив?

Скучерявили густі лози,
Підмили корінь дрібні сльози.

Скучерявили темні ночі,
Зранили серце чорні очі.

Чорнії очі, пишна врода,
Гордая мова, непогода.

Гордая мова — вітер зимний,
Вічна розлука — жаль нестримний.

Вже-ж моє серце, сохне, тане,
Вже-ж моя краса в'яне, в'яне.

Вже моя сила слабне, гнеться,
Вже мені весна не всміхнеться.

Падуть листочки звялі, звялі —
От так і сам я впаду далі.

Решту краси, решту сили
Поріжуть живо гострі пили.

Гострії пили, людська злоба,
Стопче байдужість, як худоба.

VII

Ой, жалю мій, жалю,
Гіркий не помалу!
Упустив я голубочку,
Та вже не спіймаю.

Як була близенько,
Не дав їй принади, —
А тепер я не знаходжу
Для серця розради.

Як була близенько,
Я ще вагувався,
Щоб так швидко улетіла,
Я й не сподівався.

А як улетіла,
Вернуть не схотіла,
То забрала за собою
Мою душу з тіла.

Забрала всі мрії,
Всі втіхи, надії,
Як весна бере з собою
Квіти запашніі.

VIII

Я не тебе люблю, о, ні,
Моя хистка лієє,
Не оченька твої ясні,
Не личенько блідєє.

Не голос твій, що мов дзвінок
Мою бентежить душу,
І не твій хід, що кожний крок
Відчути серцем мушу.

Не ті вуста, з котрих вже я
Не вчую слова ласки,
Не вид, в котрім душа твоя
Видніє вся без маски.

Не стать твою, не скромний стрій,
Котрим вона вповита,
Не гармонійний вигляд твій,
Мов пісня сумовита.

Я не тебе люблю, о, ні,
Люблю я власну мрію,
Що там у серденьку на дні
Від малечку лелію.

Все, що дало мені життя,
В красу перетопляв я,
І всю красу, весь жар чуття
На неї перелляв я.

Вона мій спів, вона мій хліб!
Душа моя — аж дивно —
До неї наче той поліп
Приссалась невідривно.

Усіми нервами приляг
Мій дух до неї, мила, —
І тут вона — аж страх! аж страх!
Твій вид мені явила.

Неначе блискавка ярка,
Що зразу сліпить очі,
Що враз і тішить і ляка,
Ніч робить з дня, день з ночі —

Отак для мене був твій вид
І розкішшю і ударом;
Я чув: тут смерть моя сидить
Краси вповита чаром.

Я чув і з жаху весь тремтів
І розкішшю впивався;
Від тебе геть тікати хотів,
Круг тебе все снувався.

Мов той Іксіон вплетений
У колесо-катушу,
Так рік за роком мучусь я
І біль мою жре душу.

І дарма ліку я шукав
На сю свою хворобу;
Кого зрадливий Сфінкс піймав,
Не пустить аж до гробу.

Ні, не тебе я так люблю,
Люблю я власну мрію!
За неї смерть собі зроблю,
Від неї одурію.

IX

Чому не смієшся ніколи?
Чи в твоєму серці зима
І горе зморозило душу,
Що сміху в горлі нема?

Чому не смієшся ніколи?
Чи може лежить який гріх
Великий на твоєму сумлінню,
І здавлює радісний сміх?

Лежить якийсь смуток таємний
На твоєму чудовім чолі,
І усміх твій — наче під осінь
Всміхається сонце у мглі.

Х

У вагоні

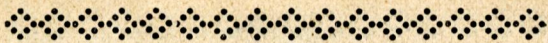
Мов сполохана, без тями,
Так земля з під моїх ніг.
Утіка — стовпи, смереки
Гонять, тільки миг-миг-миг.

Наче полотно простерте
Велитенська рука
Враз стяга, так лан за ланом,
Сад за садом утіка.

Тільки я стою та зорі,
Що високо там горять,
Не втікають, мов на доказ,
Що є в світі стійкість, лад.

І сміються вічні зорі,
Іронічно миготять;
„Ми і ти! — неправда? — доказ,
Що є в світі стійкість, лад!“

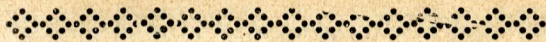
XI

Смійтесь з мене, вічні зорі!
Я нещасний, я червяк!
В мене серце, нерви хорі,
Не подужають ніяк.

Сам з собою у роздорі,
Своїх власних дум боюсь...
Смійтесь з мене, вічні зорі!
Я слабий, над труси трус.

Сам від себе геть, за море
Я тікаю... Чи втечу?
Я — кайданник! Власне горе
За собою волочу.

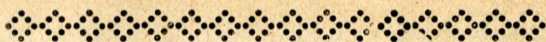
XII

Чого являєшся мені
У сні?
Чого звертаєш ти до мене
Чудові очі ті ясні,
Сумні,
Немов криниці дно студене?
Чому уста твої німі?
Який докір, яке страждання,
Яке несповнене бажання
На них, мов зарево червоне,
Займається і знову тоне
У тьмі?

Чого являєшся мені
У сні?
В життю ти мною згордувала,
Моє ти серце надірвала,
Із нього визвала одні
Оті ридання голосні —
Пісні.
В житті мене ти й знать не знаєш,
Ідеш по вулиці — минаєш,
Вклонюся — навіть не зирнеш
І головою не кивнеш,
Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш,
Як я люблю тебе без тями,
Як мучусь довгими ночами,
І як літа вже за літами
Свій біль, свій жаль, свої пісні
У серці здавлюю на дні.

О, ні!
Являйся, зіронько, мені
Хоч в сні!
В житті мені весь вік тужити —
Не жити.
Так хай те серце, що в турботі,
Неначе перла у болоті,
Марніє, в'яне, засиха, —
Хоч в сні на вид твій оживає,
Хоч в жалощах живіше грає,
По-людськи вільно віддиха,
І того дива золотого
Зазнає, щастя молодого,
Бажаного, страшного того
Гріха!

XIII

Оце тая стежечка,
Де дівчина йшла,
Що з мого сердечка
Щастя унесла.

Ось туди пішла вона
Та гуляючи,
З другим своїм любчиком
Розмовляючи.

За її слідами я
Мов безумний біг,
Обливав сльозами я
Пил із її ніг.

Наче потопаючий
Стебелиночку,
Зір мій вид її ловив
На хвилиночку.

І мов нуток перли ті
На морському дні,
Сквапно так мій слух ловив
Всі слова її.

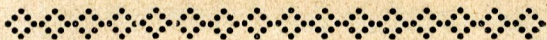
Оце тая стежечка
Ізвивається,
А у мене серденько
Розривається.

Залягло на дні його
Те важке чуття:
Тут на віки згублений
Змисл твого буття.

Все, що найдорожче,
Найулюблене,
Чим душа жива була,
Тут загублене!

Чим душа жива була,
Чим пишалася...
Оце тая стежечка,
Щоб запалася!

XVI

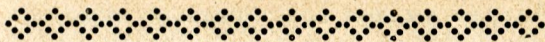
Як-би знав я чари, що спиняють хмари
Що два серця можуть ізвести до пари
Що ламають пута, де душа закута,
Що в поживу ними зміниться отрута!
То тебе-би, мила, обдала їх сила,
Всі-би в твоїм серці іскри погасила,
Всі думки й бажання за одним ударом,
Лиш одна любов-би вибухла пожаром,
Обняла-б достоту всю твою істоту,
Мислі-б всі пожерла, всю твою турботу, —
Тільки мій там образ і ясніє й гріє...
Фантастичні думи! Фантастичні мрії!

Як-би був я лицар і мав панцир добрий,
І над всіх був сильний і над всіх хоробрий, —
Я-би з перемоги вороги під ноги,
Що мені до тебе не дають дороги!
Я-б добувсь до тебе через мури й стіни,
Я-б побив дракони, розметав руїни,
Я-б здобув всі скарби, що їх криє море,
І до ніг твоїх-би положив, о, зоре!
Де-б тебе не скрито, я-б зламав верії...
Фантастичні думи! Фантастичні мрії!

Як-би я не дурень, що лиш в думках кисне,
Що співа і плаче, як біль серце тисне,
Що будуше бачить людське і народне,
А в сучаснім блудить, як дитя голодне, —
Що із неба ловить зорі золотії,

Але до дівчини приступить не вміє, —
Ідеали бачить геть десь за горами,
А живеє щастя з рук пустив без тями,
І тепер, запізно, плаче і дуріє —
Фантастичні думи! Фантастичні мрії!

XV

Що щастя? Се-ж ілюзія,
Се привид, тінь, омана...
О, ти ілюзіє моя
Зрадлива й кохана!

Кринице радощів, чуття
Ти чарочко хрустальна!
Омано дум, мого життя
Ти помилко фатальна!

Я хтів зловить тебе, ось-ось,
Та враз опали крила:
З тобою жить не довелось,
Без тебе жить несила.

З тобою жить—важка лежить
Завада поміж нами;
Без тебе жить—весь вік тужить
І днями і ночами.

Нехай ти тінь, що гине десь,
Мана, луда—одначе
Чому-ж без тебе серце рвесь,
Душа болить і плаче?

Нехай ти тінь, мана, дім з карт
І мрія молодеча,

Без тебе жить — безглуздий жарт,
І світ весь — порожнеча.

Як той Шлеміль, що стратив тінь,
Хожу я мов залятий,
Весь світ не годен заповнить
Мені твоєї страти.

XVI

Як не бачу тебе,
Кожна хвиля — тяга безконечна:
Як побачу тебе,
Відроджується рана сердечна.

Як не бачу тебе,
То довкола і зимно і темно;
Як побачу тебе,
Запече щось у серці страшенно.

Щоб побачить тебе,
Мов несуть мене ангельські руки;
Як побачу тебе,
Геть мов гонять пекельнії муки.

Ні без тебе нема,
Ні близь тебе спокою, мій світе!
І земля не прийма,
Ох, і небо навіки закрите.

XVII

Як почувеш вночі край свого вікна,
Що щось плаче і хлипає важко,
Не тривожся зовсім, не збавляй собі сна,
Не дивися в той бік, моя пташко!

Се не та сирота, що без мами блука,
Не голодний жебрак, моя зірко,
Се розпука моя, невтишима тоска,
Се любов моя плаче так гірко.

XVIII

Хоч ти не будеш цвіткою цвісти,
Левкою пахуче-золотою,
Хоч ти пішла серед юрби плисти
У океан щоденщини й застою,
То все-ж для мене ясна, чиста ти,
Не перестанеш бути мені святою,
Як цвіт, що стужі не зазнав ні спеки,
Як ідеал все ясний — бо далекий.

Я понесу тебе в душі на дні
Облиту чаром свіжости й любови,
Твою красу я переллю в пісні,
Вогонь очей в дзвінкій хвилі мови,
Коралі уст у ритми голосні...
Мов золотая мушка, в бурштиновий
Хрусталь залита, в нім віки триває,
Цвістимеш ти, покіль мій спів лунає.

XIX

Як віл в ярмі, отак я день за днем
Свій плуг тяжкий до краю дотягаю;
Немов повільним спалююсь вогнем,
Та ярко бухнуть сили вже не маю.

Замерли в серці мрії молодечі,
Ілюзії криниця пересхла;
Різкі, сухі мої зробились речі, —
Пора худого жнива надійшла.

Худее жниво! Сіялось мабуть
Замало й ненайкращої пшениці.
А час не ждав! Холодні зливи йдуть, —
Важку ворожать осінь нам зірниці.

XX

Сипле, сипле, сипле сніг.
З неба сірої безодні
Міріядами летять
Ті метелики холодні.

Одностайні мов жура,
Зимні мов лихая доля,
Присипають все життя,
Всю красу лугів і поля.

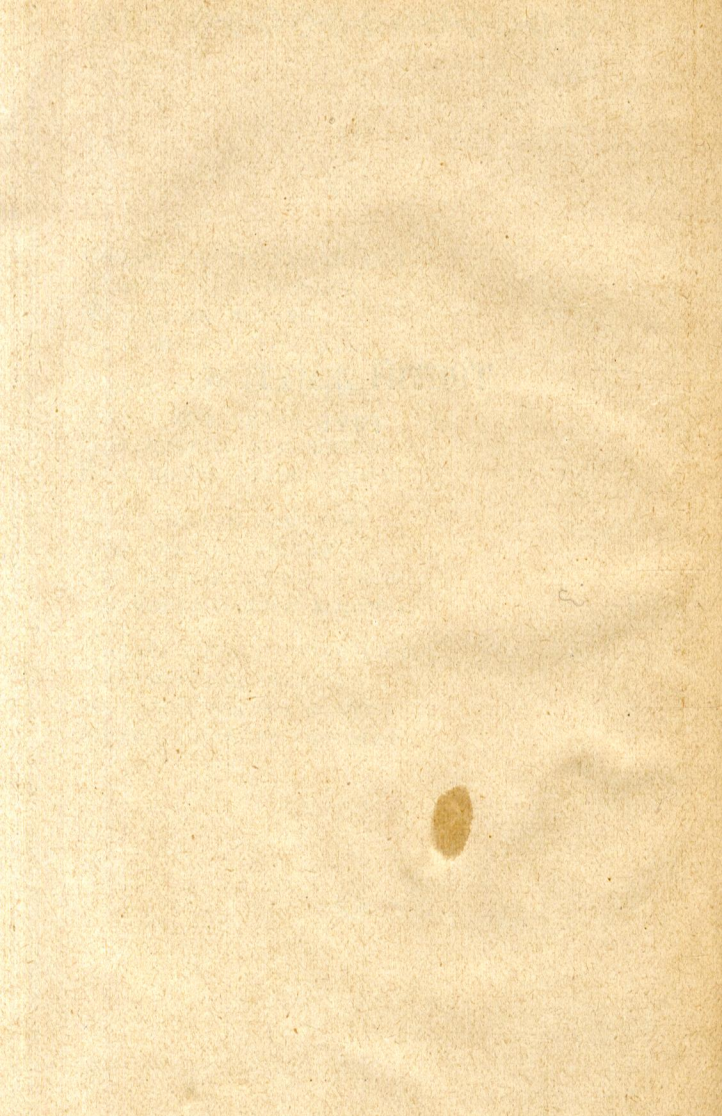
Білий килим забуття,
Одубіння, отупіння
Все покрив, стискає все
До найглибшого коріння.

Сипле, сипле, сипле сніг,
Килим важче налягає...
Молодий вогонь в душі
Меркне, слабне, погасає.

ТРЕТІЙ ЖМУТОК

1896

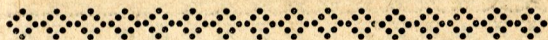
I

Коли студінь потисне,
Не хвилює вода, не блищить:
Коли лампа розприсне,
То і світло її не мигтить.

Коли струна порветься,
То від неї музики не жди.
Чом-же пісня та ллється
Під вагою турбот і біди?

Чи те горе як праса,
Щоб із серця пісень надушить?
Чи пісні ті як дзвони,
Щоби горя завід заглушить?

II

Вона умерла! Слухай! Бам! Бам-бам!
Се в моїм серці дзвін посмертний дзвонить.

Вона умерла! Мов тяжезний трам
Мене цілого щось додолу клонить.
Щось горло душить. Чи моїм очам
Хтось видер світло? Хто се люто гонить
Думки з душі, що в собі біль заперла?
Сам біль? Вона умерла! Вмерла! Вмерла!

Ось бач, ще рожі на лиці цвітуть
І на устах красніє ще малина...
Та цить! І подихом одним не труть
Її! Се твоїх бажань домовина.
Бам-бам! Бам-бам! Далеко, зично чуть
Сей дзвін Припадь і плач немов дитина
Се-ж твоїх мрій заслону смерть роздерла,
Розбила храм твій! Цить! Вона умерла!

І як се я ще досі не вдурів?
І як се я гляджу і не осліпну?
І як се досі все те я стерпів
І у петлю не кинувся коніпну!
Адже-ж найкращий мій огонь згорів!
Адже-ж тепер повік я не окріпну!
Повік каліка! Серце гадь пожерла,
Сточила думи всі! Вона умерла.

Лиш біль страшний, пекучий в серці там
Все заповнив, усю мою істоту.
Лиш біль і се страшенне: бам, бам, бам,
А сліз нема, ні крові ані поту.
І меркне світ довкола, і я сам
Лечу кудись в бездонну стужу й слоту.
Ридать! кричать! — та горло біль запер.
Вона умерла! — Ні, се я умер.

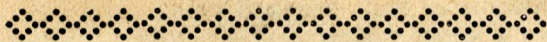
III

Байдужісінько мені тепер
До всіх ваших болів і турбот,
До всіх ваших боїв і гризот!
Всі ідеї ваші, весь народ,
Поступ, слава, — що мені тепер?
Я умер!

Хоч вались про мене весь сей світ,
Хоч брат брата тут мордує і ріж,—
Нічого мені тепер глядіть,
Нічого вже добиваться більш!
В моїм серці вбитий гострий ніж
І на віки душу я запер,—
Я умер.

Хай перемога світла вас манить,
Хай надія додає вам крил,—
Та моя надія ось лежить:
Я — судно без мачт і вітрил,
Я для радощів не маю сил,
І з життям умову я роздер,—
Я умер.

IV

В алеї нічкою літною
Я йшов без тями, наче тінь,
Горіли зорі надо мною
І неба темная глибінь,
Мов океан тиші, спокою,
Лилася в душу. Як-же я
Ще вчора вас любив, о, зорі,
Тебе, блаките! Як моя
Душа в безмірному просторі
Купалася, на ті прозорі
Луги летіла, де цвітуть
Безсмертні квіти, де гудуть
Несказано-солодкі співи!
А нині темні і тяжкі ви
Для мене, весь ваш чар погас.
Ненавиджу я нині вас!
Ненавиджу красу і силу
І світло й пісню і життя,
Ненавиджу любов, чуття,—
Одно люблю лиш — забуття,
Спокій, безпам'ятну могилу.

В алеї нічкою літною
Я йшов без тями, наче тінь.
Поперед мене, по-за мною
Снували люди. Дзінь-дзінь-дзінь!
Дзвонив біцикль. Неслися шепти

Любовних пар, далекий спів...
Та в серці мойому засів
Біль лютий, на який не вспів
Ніхто ще видумать рецепти.
Я йшов, та знав, що я — могила,
Що нерв життя у мене вмер,
Що тут, внутрі на дні тепер
Душа моя похоронила
Всі радощі і все страждання,
Весь спів, що вже не встане знов,
Своє найвище бажання,
Свою останню любов.

V

Покоїк і кухня, два вікна в партері,
На вікнах з квітками вазонки,
В покою два ліжка, підхилені двері,
Над вікнами білі заслонки.

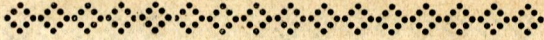
На стінах годинник, п'ять-шість фотографій,
Простенька комода під муром,
Насеред покою стіл круглий, накритий,
І лампа на нім з абажуром.

На кріслі при ньому сидить моє щастя,
Само, у тужливій задумі:
Когось дожидає, чийсь хід мабуть ловить
У вуличнім гаморі й шумі.

Когось дожидає... Та вже-ж не для мене
В очах її світло те блима!
Я сумерком вкритий на вулиці стою,
У рай той закрався очима.

Ось тут моє щастя! Як близько! Як близько!
Та як-же-ж далеко навіки!
І крається серце, та висохли сльози,
Вогнем лиш пашіють повіки.

Гаряче чоло я в долоні сціпивши,
Втікаю від тихої хати,
Мов ранений звір той тікає у нетри,
Щоб в своїй берлозі здихати.

VI

Розпука! Те, що я вважав
Святим і близьким ідеалу,—
Отой бездушний міль узяв
І там гризе собі помалу.

Те, що в душі леліав я
Як скарб, як гордощі природи,
В руках у того муравля
Се іграшка, котру без шкоди

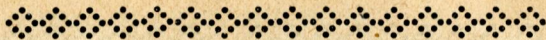
Зламати можна, попсувать,
І в кут закинути по хвилі.
А я гляджу на се, й ридать
Ні допомгти не маю сили.

Гляджу, як квіточка моя
В руках нелюбих ув'ядає¹⁾,
Як сіра, зимная змія
По моїм раю похожає.

Мене аж душить почуття
Гірке, болюче і скажене...
Сто раз прокляте те життя,
Що так собі закило з мене!

¹⁾ Ув'ядає — в'яне.

VII

Не можу жить, не можу згинуть,
Нести не можу, ні покинуть
Проклятий сей життя тягар!
Хожу самотній між юрбою
І сам погорджую собою...
Ох, коб останній впав удар!

Не жаль мені життя, ні світа,
Не жаль, що марно кращі літа
У горю й праці протекли.
Пропало все! Та й що-ж? Пропало!
А що-ж передо мною стало?
Бездня повна тьми і мгли.

Зневіривсь я в ті ярма й шлії,
Що тягну, мов той віл на шії,
Оце вже більш як двадцять літ —
Зовсім як хлопчик той сарака
Прутком по бистрій хвилі швяка,—
Чи з того є на хвилях слід?

Даремно биться, працювати
І сподіваться і бажати!
Пропала сила вся моя.
Лиш чорних мар гуляє зграя
І резигнація безкрая
Засіла в серці, як змія.

VIII

Я хтів життю кінець зробить,
Марну лушпину геть розбить,
Хотів зусиллям власних рук
Здобути вихід з страшних мук,
Хотів я вирватись з ярма
Твого чару — та дарма!
Зусиллям всім наперекір
В мені трусливий, підлий звір
Бунтуєсь, плаче, мов дитя —
Сліпая привичка життя,
Прив'язання до тих кутів,
Де я не жив, а животів,
До праці, що з'їдає дні,
А замість рож дає терни,
До того краю, що мов смок
Із серця ссе найкращий сок,
Аж висхне віра в нім жива, —
Тоді отрути долива.
Я чую се — не варто жить,
Життям не варто дорожить,
Тебе утративши навік,
Я чую се — єдиний лік,
Се кулька в лоб. Та що-ж, хитка
Не піднімається рука.

Увесь свій жаль, увесь свій біль
Хтів я в одну звернути ціль,
В один набій страшний, як грім,
Зібрать свою всю силу в нім

І вилить голосно, мов дзвін,
Останній спів, страшний проклін,
Такий проклін, щоб мерзла кров,
В ненависть зстилася любов,
Змінялась радість в темний сум,
І щоб краси не бачив ум,
І щоби уст цурався сміх
І від повік би сон відбіг,
Тюрмою б весь зробився світ
І в лоні мами гиб-би плід, —
І сей проклін, душе моя,
Хотів на тебе кинуть я
За насміх твій. за весь твій чар,
За той болючий, клятий дар —
З тернових колючок букет.
Та в серці мойому поет
Бунтуєсь, плаче мов дитя,
Для нього ти краса життя,
Струя чуття, пісень нора —
Проклін у горлі завмира.

IX

Тричі мені являлася любов.
Одна несміла, як лілея біла,
З зідхання й мрій уткана, із обснов

Сріблястих, мов метелик, підлетіла.
Купав її в рожевих блисках май,
На пурпуровій хмарі вранці сіла

І бачила довкола рай і рай!
Вона була невинна, як дитина,
Пахуча, як розцвілий свіжо гай.

Явилась друга — гордая княгиня,
Бліда, мов місяць, тиха та сумна,
Таємна й недоступна, мов святиня.

Мене рукою зимною вона
Відсунула і шепнула таємно:
„Мені не жить, то-ж най умру одна!“

І мовчки згасла там, де вічно темно.
Явилась третя — жінщина чи звір?
Глядиш на неї — і очам приємно,

Впивається її красою зір.
Та разом страх бере, душа холодне,
І сила розпливається в простір.

Спершу я думав, що бокує, тоне
Деся в тіні, що на мене й не зирне —
Та враз мов бухло полум'я червоне.

За саме серце вхопила мене,
Мов Сфінкс у душу кігтями вп'ялилась,
І смокче кров і геть спокій жене.

Минали дні, я думав: наситилась,
Ослабне, щезне... Та дарма! Дарма!
Вона мене й на хвилю не пустилась.

Часом на грудях моїх задріма
Та кігтями не покида стискати;
То знов прокинесь, звільна підійма

Півсонні вії, мов боїться втрати,
І око в око зазира мені.
І дивні іскри починають грати

В її очах — такі яркі, страшні,
Жагою повні, що аж серце стине.
І разом щось таке в них там на дні

Ворушиться солодке, мелодійне,
Що забуваю рани, біль і страх,
В марі тій бачу рай, добро єдине.

І дармо дух мій, мов у сіті птах,
Тріпочеться! Я чую, ясно чую,
Як стелиться мені в безодню шлях,

І як я ним у пільму помандрую.

X

Надходить ніч. Боюсь я тої ночі!
Коли довкола світ увесь засне,
Я тільки сам замкнуть не можу очі:
Загиб спокій і сон мина мене.

Я сам сиджу і риюсь в своїй рані
І плачу й тужу, плачу і клену,
І мрії всі летять, біжать, мов п'яні,
До неї! Бачуть лиш її одну.

І бачиться, що з мріями отими
Й душа моя летить із тіла геть;
І щось, немов крилаті Серафіми,
Несе її — і чую я їх лет.

До мене-ж безгранична тривога,
Бліда розпука підсідає вмить,
І чорні думи, мов з Фортуни рога,
На мене ллє, щоб світ мені затьмить.

І бачиться, що я в якійсь безодні,
Де холод, слизь і вітер, темно скрізь,
І виють звірі люті та голодні,
І стогне бір і гиллям б'ється ліс.

Ось на розпутті я стою пустому
І весь тримчу, гадюка серце ссе,
Не видно шляху, тільки голос грому
Якусь погрозу дикую несе.

І я безсильний, хорий, і утома,
Мов млинове каміння, тисне груди, —
Бездомний — я бажав-би бути дома,
В теплі бажав-би, в щастю відітхнути.

Я, що так довго, гаряче кохаю
І за любов знайшов погорду й глум,
Бажаю хоч на хвилю бути в раю,
Обнять тебе, ціль моїх мрій і дум.

Обнять тебе, до серця пригорнути,
Із твоїх уст солодкий нектар пити,
В твоїх очах душею потонути,
В твоїх обіймах згинуть і ожить.

Та дощ січе, скрипить обмокле гилля,
Вихри ревуть: „Дарма! Дарма! Дарма!“
І заревло скажене божевілья
У серці: „Ні! Чи-ж виходу нема?

„Ні! Мусить бути! Не хочу погибати,
Не знавши хоч на хвилечку її!
Хоч би прийшлось і чорту душу дати,
А сповняться бажання всі мої!“

І чую, як при тих словах із мене
Обпало щось, мов листя, мов краса,
А щось влилося темне і студене —
Се віра в чорта, віра в чудеса.

XI

Чорте, демоне розлуки,
Несповнимих диких мрій,
Недрімаючої муки
І несправджених надій!

Слухай голосу розпуки!
Буду раб, невільник твій,
Весь тобі віддамся в руки,
Лиш те серце заспокій!

Враз з тобою на страждання
Я готов навік піти, —
Лиш одно мені бажання
Заспокій тепера ти.

За один її цілунок
Най горю сто тисяч літ!
За любов її і ласку
Дам я небо, рай, весь світ.

XII

І він явивсь мені. Не як мара рогата,
З копитами й хвостом, як виснила багата
Уява давніх літ,
А як приємний пан в плащі і пелерині,
Що десь його я чув учора або нині —
Чи Жид, чи Єзуїт.

Спинивсь. Лиця його у пільмі не видати.
Зареготавсь та й ну мене в плече плескати.
„Ха-ха! Ха-ха! Ха-ха!
Ось новість! Курйоз! Ось диво природниче!
Пан раціоналіст, безбожник — чорта кличе!
Ще й душу напиха!

„Мій панцю, адже-ж ви не віруєте в бога!
Я ще недавно чув край вашого порога —
Підслухую нераз —

Як голосили ви так просто конфіскабль:
„Ne croyant pas au Dieu je ne crois pas
au diable!“¹⁾

Що-ж сталось нині з вас?

„Не вже-ж я — а, pardon, що зараз не
представивсь!

Та думаю, що ви, хто я є, догадались —
Не вже ж я ближчий вам,
Чи можливіший вам здаюсь від пана бога?
Чи легша вам здалась до сатани дорога,
Аніж на небо там?

¹⁾ Не вірячи в бога, не вірю і в чорта.

„Спасибі вам за се довір'я! Розумію!
У вас бажання є, ви стратили надію,
Сказали: як біда,
То хоч до Жида йди, чи пак до чорта;
що там,
Що стільки літ його мішали ви з болотом,
Кричали: чорт — луда!

„Ось бачите, куди веде неосторожність!
Ускочили в таке, що хоч вдаряйсь в по-
божність,

Або до чорта в путь!
Та ще й з душею! Ах! Даруйте за не-
чемність!

Сміяться мушу знов. Пекельна се при-
ємність

Від вас про душу чуть.

„Сто тисяч літ горить готові? Ха, ха!
Друже!

Се спорий шмат часу! А ще недавно дуже
Чи не казали ви:

„Душа — то нервів рух?“ Значить, заги-
нуть нерви,

То і душі капут! То як же се тепер ви
Згубили з голови?

„І що-ж, скажіть мені, оферта ваша варта?
Се-ж в газардовій грі фіктивна, кепська
карта.

Чи чесно се, скажіть?

Вам хочесь те а те... конкретне, а мені ви
Даєте пшик. Се стид! Не думав, що такі ви!
І з чортом так не слід!

„А в тім, голубчику, оферта ваша пізна!
Та ваша душенька, се корчма та заїзна, —
Давно в ній наш нічліг.

Чи я дурний у вас добро те купувати,
Що й без куповання швиденько буду мати
Без клопотів усіх!

„І знайте ще одно. Ота, що так за нею
Ви побиваєтесь і мучитесь душею,
Є наша теж як раз.
Спішіться-ж, паночку, до пекла, як до балю!
Там власноручно сам віддам вам вашу
кравлю.

Аи *revoir* у нас!¹⁾“

Ще раз зареготавсь і по плечі легенько
Мене він поклепав та й геть пішов шви-
денько,

Мов пильне діло мав.

А я стояв мов стовп, лице моє горіло,
Стид душу жер; замість добуць, на що
кортіло,

Я ще від чорта облизня спіймав!

¹⁾ До побачення в нас.

XIII

Матінко моя ріднесенька!
В нещасний час, у годину лиху
Ти породила мене на світ!

Чи в тяжкім грісі ти почала мене,
Чи прокляв мене в твоїм лоні хто,
Чи лиш доля отак надо мною смієсь?

Не дала ти мені чарівної краси,
Не дала мені сили, щоб стіни валить,
Не дала мені роду почесного.

Ти пустила мене сиротою у світ,
Та дала ще мені три недолі в наділ,
Три недолі важкі, невідступнії.

Що одна недоля—то серце м'яке,
То співацькеє серце вразливеє,
На красу, на добро податливе.

А що друга недоля, то хлопський рід,
То погорджений рід, замуrowаний світ,
То затроєний хліб, безславний гріб.

А що третя недоля, то горда душа,
Що нікого не впустить до свого нутра,
Мов запертий вогонь сама в собі згора.

Матінко моя ріднесенька!
Не тужи ти за мною, не плач в самоті,
Не клени, як почувеш, що я зробив!

Не сумуй, що прийдеться самій доживать,
Що прийдеться самій у гріб лягать,
Що не буде кому очей затулить!

Не клени своє бідне, безсиле дитя!
Доки міг, то я тяг цю тачку життя,
Та тепер я зламався і збився з пуття!

Я не можу, не можу спинити того,
Що, мов чорная хмара, на мене йде,
Що, мов буря, здалека шумить-гуде!

Я не хочу на світі завадою быть,
Я не хочу вдурить і живцем озвіріть —
Радше темную ніч, ані-ж світло зустріть!

XIV

Пісне, моя ти підстрелена пташко,
Мушиш замовкнуть і ти.
Годі ридати і плакати тяжко,
Час нам зо сцени зійти.

Годі вглибляться у рану затрутую,
Годі благать про любов.
З кожною строфою, з кожною нutoю
Капає з серденька кров.

З кожною строфою, з кожною нutoю
Слабшає відгомін твій...
Пісне напоєна горем-отрутою,
Час тобі вже на спокій.

XV

І ти прощай! Твого ім'я
Не вимовлю ніколи я,
В лице твоє не гляну!
Бодай не знала ти повік,
Куди се я від тебе втік,
Чим гою серця рану.

Мене забудь швиденько ти,
Своїх діток люби, пести,
Будь вірна своєму мужу!
І не читай моїх пісень
І не воруш ні в ніч ні в день
Сю тінь мою недужу.

А як де хтось мене згада,
Най тінь найменша не сіда
На вид твій, квітко звяла!
І не блідній і не дрожи,
А спокійнісенько скажи:
„Ні, я його не знала!“

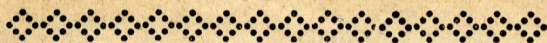
XVI

Даремно, пісне! Шез твій чар—
Втишати серця біль!
Пропала ярь! Пропала ярь!
На душу впала цвіль.

Даремно, пісне! Тихо будь!
Не сип ще мук до мук!
Без тебе туга тисне груди,—
Та ти в ту-ж путь, та ти в ту-ж путь
Несеш жалібний згук.

Даремний спів! В акордах слів
Не виллю своїх скрут.
Як мовчки я терпів, болів,
Так мовчки впаду без жалів
В Нірвани темний кут.

XVII.

Поклін тобі, Буддо!
В темряві життя
Ти ясність, ти чудо,
Ти мир забуття!

Спокійний, величній,
Ти все поборов:
І блиск царювання
І гнів і любов.

З царя жебраком ти,
Душею моцар,
Пів світа осяяв
Твого духа чар.

Ти царство покинув,
Щоб духом ожить;
Зірвав усі пута,
Щоб нас слобонить.

І довгії літа
Промучився ти,
Щоб корінь страждання
Людського знайти.

Знайшов ти той корінь
У серці на дні,
Де пристрасті грають,
Надії марні.

Де гнів палахкоче,
Любов процвіта,
Луди павутинням
Наш дух опліта.

І мулить, і мулить,
Прогонює мир,
І тягне в Сансару,
В життя дикий вир.

Та з пристрастів пекла
Ти вивів людей,
Не тьмив їх туманом
Загробних ідей.

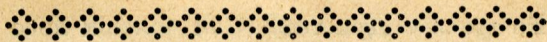
Безсмертне лиш тіло,
Бо жоден атом
Його не пропаде
На віки віком.

Та те, що в нас плаче,
Горить і терпить,
Що творить, що знає,
Що рветься й летить —

Те згасне, мов огник,
Мов хвиля пройде,
В безодні Нірвани
Спокій віднайде.

Поклін тобі, світлий,
Від бідних, блудних,
Що в пристрастів путях
Ще б'ються міцних!

Поклін і від мене,
Що скочу, як стій,
Із тиску Сансари
В Нірвани спокій!

XVIII

Душа безсмертна! Жить віковічно їй!
Жорстока думка, дика фантазія
Лойолі гідна й Торквемади!
Серце холоне і тьмиться розум.

Носити вічно в серці лице твоє,
І знать, що з другим звязана вічно ти,
І бачить з ним тебе й томиться —
Ох, навіть рай мені пеклом стане!

Творця хвалити? За що хвалить його?
Що в моїм серці сей розпалив огонь
І в насміх призначив розлуку?
Рай показав і затріснув браму!

Та пану богу я не хочу блюзнить,
Бо по що вірних щирі чуття дразнить?
Мов актор той мечем махати
На паперовії страхопуди?

Я не романтик. Мітологічний дим
Давно розвіявся із голови мені;
Мене не тішать ані страшать
Привиди давньої віри мглисті.

Бо що-ж є Дух той? Сам чоловік його
Сздав з нічого, в кожній порі й землі
Дає йому свою подобу,
Сам собі пана й тирана творить.

Одне лиш вічне без початку й кінця,
Живе і сильне, — се та матерія:
Один атом її тривкіший
Ніж всі боги, всі Астарті й Ягве.

Безмірне море, що виповня простір,
А в тому морі вир повстає сям-там —
Се планетарная система —
Вир той бурчить і кликоче й б'ється.

В тім вирі хвилі — сонце, планети всі,
В них міліярди бомблів дрібних кишать,
А в кожному бомблі щось там мріє,
Міниться, піниться, пок не присне.

Се наші мрії, се наша свідомість,
Дрібненький бомблик в вирі матерії.
Та бомблі згинуть, вир утихне,
Щоб закрутиться знов де-інде.

Безцільно, вічно круговорот оцей
Іде і йтиме; сонця, планет ряди
І інфузорії дрібненькі,
Всьому однакова тут дорога.

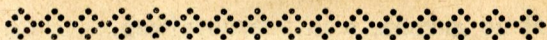
Лише маленькі бомблики людськії,
Що в них частинка виру відбилася,
Міркують, мучаться, бажають
Вічності море вмістити в собі.

І уявляють вічність на образ свій,
Дають свій вигляд, власну подобу їй,
А там лякаються, мов діти,
Мар, що породила їх уява.

Я не дитина, я не лякаюсь мар,
Неначе в'язень з дому тортур і кар,
Душа моя на волю рветься
В мами матерії лоні вснути.

Бажає бомблик приснути радісно,
Згасить болючу іскорку — свідомість,
З людства свого ні пилінки
В вічність не хоче нести з собою.

XIX

„Самовбийство, се трусість,
Се втека з борні,
Ошуканська кріда“, —
Так скажуть мені.

Ах, панове! Про трусість
Мовчіть ви мені!
Чи ви нюхали порох
В життєвій війні?

Чи ви лоб свій розбили
О дійсности мур?
Чи вам звісно, як смачно
На гаках тортур?

„Самовбийство, се прогріх,
Безправ'я і злість“...
Най вам слово Христове
На се відповість.

Як Христос по землі ще
Навчати ходив,
То зустрів чоловіка,
Що в шабас робив.

„Як-же можна! Се прогріх!“
Обурился хтось,
Та робітнику строго
Промовив Христос:

„Коли знаєш, що чиниш —
Блаженний еси;
А не знаєш, що чиниш —
Проклятий еси“.

„Коли знаєш, що чиниш —
Закон твій — ти сам;
А не знаєш, що чиниш —
Закон є твій пан ¹⁾“.

Для знающих знання їх
Найвищий закон;
Незнающі в законі
Най гнуться карком.

Чи я знаю, чи чиню,
Се знаю лиш я —
І такий, що мене зна
Ще ліпше, ніж я.

¹⁾ Слів тих даремно шукати в євангелії, та вони заховалися в однім старім грецькім рукописі. „Коли знаєш, що чиниш—блаженний еси, а коли не знаєш, що чиниш, проклятий еси, яко переступник закона“.

XX

Оцей маленький інструмент
Холодний та блискучий...
Один кивок... один момент...
І крові ключ кипучий...
Легенький крик... безсильний шепт,
А там — поклін покірний, —
Оце весь лік, оце рецепт
На весь мій біль безмірний.

В оцей маленький інструмент
Кладу маленьку кулю,
І замість любки на момент
Його до серця тулю.
Один кивок... легенький гук,
Неначе свічка здута,
І він з моїх упаде рук,
І з мене спадуть пута.

Один момент — хіба-ж се гріх?
І пощо так страждати?
Марний комар, пустий горіх,
То й пощо заваджати?
Ядро завмерло — геть марну,
Порожнюю лущину!
Один кивок! За мить одну
Навіки я спочину.

ЗМІСТ

	стор.
Передмова	5
Переднє слово до другого видання	9

Перший жмуток. 1886 — 1893.

I. По довгім, важкім отупінню	13
II. Не знаю, що мене до тебе тягне	14
III. Не боюсь я ні бога, ні біса	16
IV. За що, красавице, я так тебе люблю	18
V. Раз зійшлися ми случайно	19
VI. Так, ти одна моя правдивая любов	21
VII. Твої очі, як те море	22
VIII. Не надійся нічого	23
IX. Я не надіюсь нічого	25
X. Безмежнеє поле	26
XI. Як на вулиці зустрінеш	27
XII. Не минай з погордою	28
XIII. Я нелюд! Часто, щоб зглушити	29
XIV. Неперехідним муром	30
XV. Нераз у сні являється мені	31
XVI. Похорон пані А. Г.	32
XVII. Я не кляв тебе, о зоре	33
XVIII. Ти плачеш. Сліз гірких потоки	34
XIX. Я не жалуюсь на тебе, доле	35
XX. Привид	36
Епілог	39

Другий жмуток. 1895.

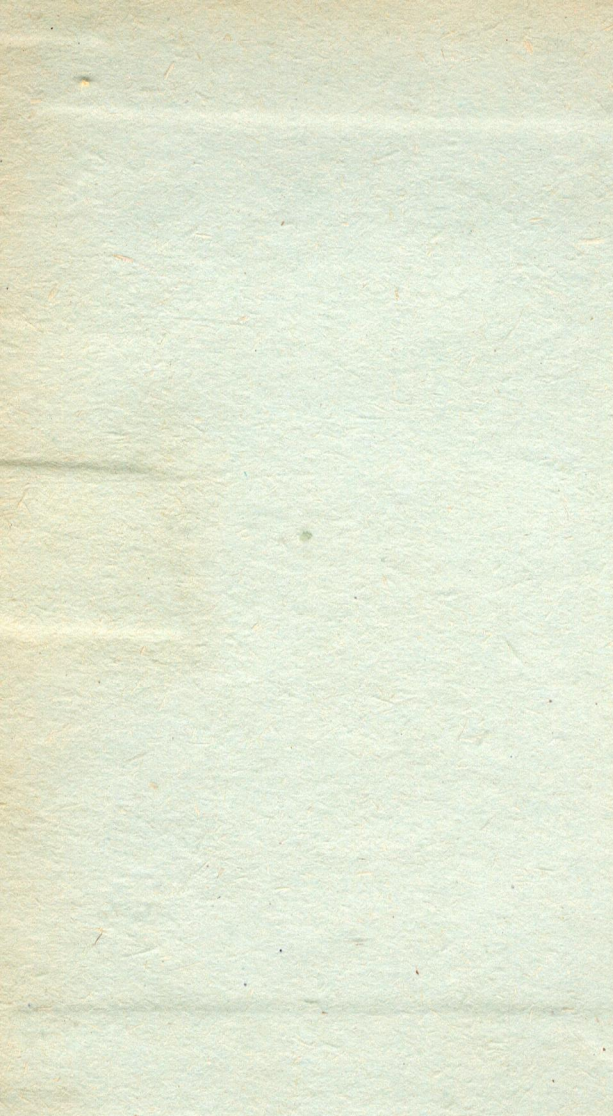
	стор.
I. В Перемишлі, де Сян пливе	43
II. Полудне	46
III. Зелений явір, зелений явір	48
IV. Ой, ти, дівчино, з горіха зерня	49
V. Червона калино	50
VI. Ой, ти дубочку кучерявий	51
VII. Ой, жалю мій, жалю	52
VIII. Я не люблю тебе, о, ні	53
IX. Чому не смієшся ніколи?	55
X. У вагоні	56
XI. Смійтесь з мене, вічні зорі!	57
XII. Чого являєшся мені	58
XIII. Оце тая стежечка	60
XIV. Як-би знав я чари	62
XV. Що щастя? Се-ж ілюзія	64
XVI. Як не бачу тебе	66
XVII. Як почувеш вночі	67
XVIII. Хоч ти не будеш цвіткою цвісти	68
XIX. Як віл в ярмі	69
XX. Сипле, сипле, сипле сніг	70

Третій жмуток. 1896.

I. Коли студінь потисне	73
II. Вона умерла!	74
III. Байдужісінько мені тепер.	76
IV. В алеї нічкою літною	77
V. Покоїк і кухня, два вікна в партері	79
VI. Розпука! Те, що я вважав	80
VII. Не можу жити, не можу згинуть	81
VIII. Я хтів життю кінець зробить	82
IX. Тричі мені являлася любов	84
X. Надходить ніч.	86

XI. Чорте, демоне розлуки	88
XII. І він явивсь мені	89
XIII. Матінко моя ріднесенька!	92
XIV. Пісне, моя ти підстрелена пташко . .	94
XV. І ти прощай! Твого ім'я	95
XVI. Даремно, пісне! Щез твій чар	96
XVII. Поклін тобі, Буддо!	97
XVIII. Душа безсмертна. Жить віковічно їй. .	99
XIX. Самовбийство—се трусість	102
XX. Оцей маленький інструмент.	104

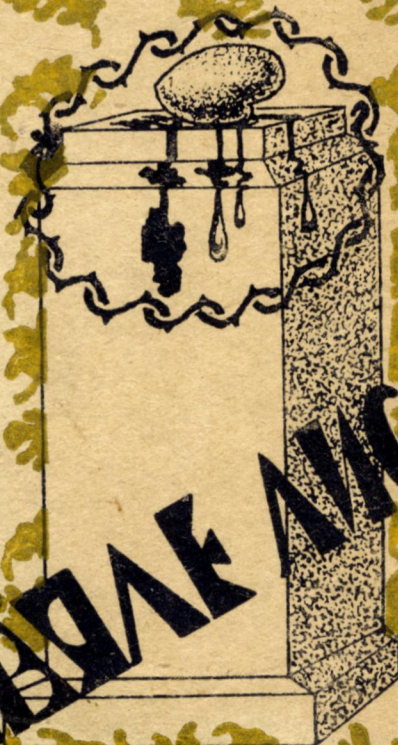

31.798

Ф I
3-591 1927

41348

ІВАН ФРАНКО

ЗІДЛЕ МІСТО

ДУХ

ІЛ. МОСКАЛЕНКО.